

Петро ШИМКІВ (Тернопіль)

Варіантність повстанських пісень

Однією з основних особливостей повстанського фольклору, яка вищиває з колективної його природи є його варіантність. Наявність багатьох варіантів одного і того ж твору – це ознака нормального процесу фольклоризації. Видатний фольклорист В. Гналюк розглядав варіантність, образно кажучи, як освітлення предмета з різних боків. Аналізуючи один з творів, він зокрема, говорить: “На сій пісні можна виразно побачити, як один варіант доповнює другий та як на основі всіх виробляється новий образ пісні. Без варіантів не його не було б” [1, 389].

Повстанські пісні, не зважаючи на те, що їм уже більше 50-ти років з часу виникнення, ще знаходяться на стадії новотворів. В силу історичних обставин, коли повстанські пісні творились в нелегальних умовах, поширення і побутування їх є неоднаковим.

На території всієї України найбільше число варіантів мають пісні “Лента за лентою”, “Там під Львівським замком”, “Як землю виорять гармати”, “Ой там у лузі при долині”, “Гей на Півночі на Волині”. Багато варіантів твориться і тепер, коли повстанські пісні виконуються численними колективами та окремими виконавцями. Розглянемо кілька повстанських пісень і їх варіантність.

Однією з найбільш популярних пісень, яку знають у кожному куточку України, є пісня “Гей на Півночі, на Волині”. Донедавна не було відомо автора пісні. Григорій Дем’ян у своїй статті “Василь Прийма- “Чорногора” (2) подає вичерпні відомості про творця цього своєрідного гімну УПА. Ним був отець Василь Прийма (Цап) із села Бачева Перемишлянського району на Львівщині. В УПА він воював під псевдом “Чорногора”. “у початковий період боротьби УПА поліг на полі слави відомий український націоналіст із села Подусільни того ж Перемишлянського району Василь Івахів - “Россе”... Під враженням великої і болючої втрати молодий повстанець “Микола Галичко”, він же “Чорногора”, складає пісню-пам’ятник. Вона і понесла ім’я героя УПА в села і міста, через кордони й оксани” [2].

Численні варіанти, які побутують у народі різняться між собою як і кількістю строф, так і акцентами виконавців відповідно до їх освіти та ерудиції. Так у авторському тексті пісні, яку Василь Прийма написав у травні 1943 року є вісім строф, одна з яких завжди відсутня в народному виконанні:

Твої діла для нас є взором.

Життя борця - це школа шкіл,
 Ти блис між нами метеором
 І полетів як той сокіл [2].

Лише в одному варіанті пісні є ця строфа, а також навіть подано назву села. звідки родом Василь Івахів. Очевидно, автор був добре обізнаний з біографією героя і вирішив сам додати назву села:

А в Подусільній сестра плаче
 Щодня виходить за село [3].

Як правило, кожен варіант пісні згадує і правильно називає прізвище героя, який загинув. Проте цікавим є те, що у одному з перших збірників пісень, виданих у 40-і роки "Грими молутня пісне" імені Василя Івахіва не нази-вається:

В перших рядах борців-героїв
 Упав повстанець молодий [4, 24-25].

Текст пісні подається як контамінація двох творів: "Гей на півночі, на Волині" та "Хай землю виорють гармати". Варто зазначити, що заголовок пісні також має декілька варіантів: "Гей, на півночі на Волині", "Гей, там далеко на Волині", "Гей, там на Північ на Волині" та інші. Це говорить про активний процес фольклоризації, який продовжується.

Побутує багато варіантів пісні "Ой там у лузі при долині". Це трагічна розповідь про загибель трьох братів із Закарпаття, які підірвалися у криївці в наслідок зради. У відомих підпільних збірниках повстанських пісень цієї пісні немає, це дає нам підстави твердити, що пісня могла виникнути пізніше, навіть у 50-ті роки, коли УПА діяла окремими боївками. Майже у всіх варіантах пісні різняться між собою першою строфою. Порівняймо:

I варіант:

Ой там у лузі при долині
 Червоні ружі розцвіли.
 Ой там три браття з Прикарпаття
 Життя за волю віддали.

II-варіант:

Ой у лісі при долині
 Там співали солов'ї.
 Там три друзі по героїєськи Життя за волю віддали.

III-варіант:

Ой там у лісі, при долині
 Червоні ружі розцвіли.
 Ой там три друзі молодії
 Життя за волю віддали [5, 56].

Деякі варіанти пісні згадують ще й дівчину, яка "гірко плаче і споминає трьох братів" [6, 42]. Ця пісня стала дуже популярною у 90-ті роки. Вона активно побутує у репертуарі хору "Заграва" (м. Тернопіль), дуету "Сірі вовки" (м. Чортків) та інших колективів.

Цікава варіантність новотворів на рівні лексики. Трапляється заміна окремих слів. Таке простежується на прикладі пісень "Він часто був між друзями" та "Жовтуньо був станичний". Ось їх варіантність строф:

Петро в stodолі спить
 І сон йому ся снить
 Що жінка його зрадить
 І скаже, де він спить.
 (Запис, у м. Зборові)
 Скала в stodолі спить
 І сон йому ся снить.
 Що бабство кине зраду
 І скаже, де він спить.
 (Запис, у с. Вовчівцях Зборівського району)

Отже варіантність тут у двох випадках — Петро і "Скала" та "жінка" і "бабство". Важко сказати, котрий варіант первісний. У першому варіанті вказується на ім'я повстанця, а у другому ім'я замінено на псевдо. Значить, цей варіант уточнений виконавцями, які знали не тільки справжнє ім'я героя, але й його підпільну кличку. Відносно варіантності — жінка-бабство — можна сказати, що називати бабством жінок не характерно для українців і це винятковий варіант, який не має поширення у фольклорі.

Подібне можна спостерігати і у варіантах пісні "Ой мала мати сина". За одним варіантом, записаним у селі Покрошівна Козівського району:

Ой мала мати сина
 Одного юнака,
 Покликала Україна,
 Пішов він до війська.

В іншому варіанті (запис у с. Висипівці Зборівського району) звучить конкретніше, куди пішов син:

Ой мала мати сина
 Одного юнака.

Покликала Вкраїна,
Служити до УПА.

Багато варіантів має пісня “Нумо, до бою” або “Гей, же до бою” і є дуже популярною у народі. Можна сміливо твердити, що у кожному селі її співають по-різному, додаючи свої слова, проте незмінною залишається маршова мелодія і основний зміст. Особливо перестановка третьої і четвертої строфи, і у третій строфі варіювання словами:

Де наша слава, слава кривава
Де наші гетьмани, Січ та козаки
Москалі забрали, все поруйнували
А ми, а ми народні жебраки
(Записано у с. Чорний ліс Збаразького району)

Де наша слава, слава кривава
Де наші гетьмани, Січ та козаки
Все Москва забрала, все поруйнувала
А ми, а ми народ, не жебраки
(Записано у с. Покропивна, Козівського району)

Однакове звучання на слух може за змістом протилежно мінятися, відповідно у першому варіанті “народні жебраки”, у другому — “народ, не жебраки”. Якщо у першому варіанті стверджується наше жалюгідне становище вічних жебраків, то автор у другому варіанті впевнено говорить, що ми народ, а не жебраки.

Повстанські пісні особливо привертають увагу правдивістю зображень й дійсності, своїм історичним документалізмом. Вони є яскравим літописом своєї доби. Навіть якщо не було б архівних записів УПА, з яких лиш деякі уціліли, все одно ми мали б нетлінні документи епохи — пісні.

Отже, наявність багатьох варіантів повстанських пісень вказує на те, що даний пласт фольклору знаходиться у стані фольклоризації. Повстанські пісні продовжують побутувати в активному репертуарі виконавців.

Література:

- 1 “Матеріали до української етнології”, т. 19-20.
- 2 Дем’ян І Василь Прийма “Чорногора”. З нагоди 80-річчя// Шлях перемоги. – 1994 - Ч. 1-2
- 3 Пісні УПА - Рогатин, 1994
- 4 Грими могутня пісне - УПА - Цвинч, 1946 // Чуєш брате мій - Луцьк, 1992
- 5 Повстанські пісні. Упорядник В. Подуфалій - Тернопіль, 1992

6. Нам пора для України жить. Упорядник Я.Пойончківський.- Тернопіль, 1993.